

УДК 339.9

БОНДАРЕЦЬ М.В.,

в.о. провідного наукового співробітника, Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН

Анотація. В статті розглянуто ефективні концепції та відповідні стратегії державного антикризового менеджменту деяких транзитивних країн в умовах глобальної системної кризи.

Ключові слова: глобальна криза, антикризовий менеджмент, модернізація, диверсифікація, транзитивні країни.

Бондарець М.В., Государственное учреждение «Институт всемирной истории НАН Украины», и.о. ведущего научного сотрудника

СОВРЕМЕННЫЕ СТРАТЕГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО АНТИКРИЗИСНОГО МЕНЕДЖМЕНТА ТРАНЗИТИВНЫХ СТРАН

Аннотация. В статье рассмотрены эффективные концепции и соответствующие стратегии государственного антикризисного менеджмента некоторых транзитивных стран в условиях глобального системного кризиса.

Ключевые слова: глобальный кризис, антикризисный менеджмент, модернизация, диверсификация, транзитивные страны.

Bondarets M.V., f.d. of Leading Scientist of State Institution «Institute of World History of the National Academy of Science of Ukraine»

MODERN STRATEGIES OF STATE'S ANTICRISIS MANAGEMENT OF TRANSITIVE COUNTRIES

Abstract. In the article was coincided the effective conceptions and appropriate strategies of State's anti-crisis management of transitive countries under conditions of global system crisis.

Key words: global crisis, anticrisis management, modernization, diversification, transitive countries.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі перманентно-кризового світового розвитку силова глобальна економічна інтеграція породжує нові закономірності і закони розвитку. Виникають все нові загрози та виклики. Особливо складними вони стають для ослаблених зворотними ринковими трансформаціями транзитивних країн, таких як країни СНД та Україна. Пострадянським транзитивним країнам важко вести трансформацію всіх економічних систем та інститутів і приймати одночасно участь в гонці надспоживання постіндустріальних країн, бо більшість транзитивних країн і, особливо, Україна все ще залишаються в системі пострадянського індустріалізму. Єдиною альтернативою економічного, соціального руху десятків транзитивних країн є їх солідарна інтеграція в регіональних (СС) і глобальних структурах з метою солідаризованого співрозвитку, еволюційної інтеграції їх економічних систем з системами найбільш розвинутих країн і для спільного пошуку і реалізації нових цивілізаційних цінностей, поетапної відмови від глобальної економіки наживи та переходу до ноо- сферної економіки - економіки людського розуму і сталого розвитку. На першому етапі цього надскладного завдання перед транзитивними країнами стає пошук і реалізація національних антикризових концепцій і стратегій розвитку, в реалізації яких лідируюча роль належить державі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження глобальних і регіональних антикризових концепцій, зокрема, передбачення негативних загроз і наслідків глобалізації та окреслення напрямів їх мінімізації перебувають у полі зору багатьох дослідників, зокрема, фахівців Інституту економіки РАН (О.Богомолов, Р.Грінберг, С.Сільвестров, С.Глінкіна, Б.Хейфець), Інституту світової економіки і міжнародних відносин РАН (Л.Бадалян, В.Барановський, А.Динкін), Інституту економіки перехідного періоду (Росія) (І.Шувалов), японського економіста А.Кавато. Серед українських наукових установ варто відзначити праці спеціалістів Ради по вивченню продуктивних сил НАН України, зокрема, О.Веклич (щодо оптимізації забезпечення сталого розвитку й екологічного оподаткування), ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАН України, насамперед В.Сіденка (в контексті виявлення взаємозалежності глобалізації, європейської інтеграції й економічного розвитку при формуванні української моделі), Інституту економіки, фахівців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Київський політехнічний інститут», Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана, і багатьох інших.

Відомі вітчизняні вчені розробляли дану проблематику також за наступними напрямками: особливості національних стратегій розвитку та варіативність сучасних макроекономічних політик досліджено в працях Ю.Макогоня; стратегії економічного розвитку в нестабільних економічних системах були предметом розгляду

М.Жука, Т.Бауліної; імперативи системних криз і системні перетворення в перехідних економіках проаналізовані в працях А.Задоя, проблемні питання теорії криз розкрито в роботах А. Гальчинського, теоретичним та практичним аспектам антикризового регулювання присвячено праці О.Білоруса, А.Філіпенко, І.Бураковського., Ю.Полунсева, З.Шершньової. Серед зарубіжних дослідників можна виділити І.Пінчука, О.Некlessа, Б.Гомес- Кассереса, Р.Гулаті.

Огляд зарубіжної та вітчизняної літератури дає підстави говорити, що ця тематика розробляється здебільшого за окремими, подеколи вузькими напрямками. Разом з тим бракує комплексних досліджень щодо антикризового управління та регулювання на глобальному, регіональному та національному рівні, формування національних антикризових концепцій розвитку.

Метою статті є дослідження новітніх ефективних національних концепцій та стратегій антикризового державного менеджменту деяких транзитивних країн СНД з ціллю запозичення цього досвіду для українських реалій.

Вклад основного матеріалу. В умовах загального прискорення науково-технічного прогресу, розвитку глобалізації, інтеграції, інтернаціоналізації, посилення глобальної конкуренції інноваційність стає ключовим фактором успіху країни, а стратегічне управління нововведеннями - одним з головних завдань антикризової політики держави.

Цікавою з точки зору вивчення та можливого застосування цього досвіду в Україні є державна інноваційна антикризова концепція та відповідна стратегія такої транзитивної країни, як Казахстан.

Державна антикризова стратегія Казахстану в умовах перманентної кризи базується на поступовому втіленні заходів, що окреслені в довгостроковій державній Стратегії «Казахстан-2050», яка є логічним продовженням та розвитком попередньої Стратегії «Казахстан-2030» і була прийнята у 1997 р. напередодні світової фінансової кризи 1998 р. Головними завданнями даної стратегії було зазначено: розбудову нової держави на ринкових засадах, закладення основ соціальної економіки, докорінну зміна суспільної свідомості. Вона дозволила Казахстану встояти на початку нової фінансової кризи 2008-2009 р., подовжити економічне зростання в кризовий період та довела правильність обраної антикризової соціально-економічної моделі розвитку.

Якщо звернутись до головних підсумків втілення Стратегії-2030 та соціально-економічного розвитку Казахстану за період 1997-2012 рр., то варто констатувати, що ВВП країни збільшився більш ніж в 16 разів. З 1999 р. щорічний приріст ВВП Казахстану складав біля 7,6% та обігнав за цим показником передові розвинуті країни. ВВП на душу населення збільшився більш ніж в 7 разів - з 1500 дол. США у 1998 р. до 12 тис. дол. США у 2012 р. Казахстан є лідером серед країн СНД за обсягом прямих іноземних інвестицій на душу населення - сьогодні цей показник складає приблизно 9200 дол. США. У цей період в країні відбулося зростання обсягів зовнішньої торгівлі у 12 разів, а обсягів виробництва промислової продукції - в 20 разів. За вказані роки видобуток нафти зріс в 3 рази, а природного газу - в 5 разів. У рамках програми форсованої індустріалізації Казахстану з 2010 р. було реалізовано 397 інвестиційних проектів та створено більше ніж 44 тис. робочих місць. Доходи населення збільшилися в 16 разів, кількість людей з доходом нижче за прожитковий мінімум скоротилося у 7 разів, а кількість безробітних - удвічі [1]. Все це дозволило закласти в країні основи соціально-орієнтованого суспільства. За 15 років після прийняття Стратегії-2030 Казахстан увійшов у п'ятірку найбільш динамічних країн світу, що розвиваються. За результатами 2012 р. країна увійшла в 50 найкрупніших економік планети, а за рейтингом конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму посіла 51 місце.

Згідно Стратегії «Казахстан-2050» антикризова соціально-економічна політика країни полягає у продовженні стратегії форсованої інноваційної індустріалізації, в результаті чого частка несировинного експорту має збільшитися до 2025 р. приблизно в 2 рази. У цьому контексті велику увагу в соціально-економічній політиці держави приділено структурній модернізації економіки країни з врахуванням імперативів Третьої індустріальної революції, яка сьогодні змінює саме поняття виробництва, а новітні технологічні відкриття - структуру і потреби світових ринків. У зв'язку з необхідністю проведення подальшої структурної модернізації економіки Казахстану у Стратегії-2050 планується здійснення наступних заходів:

- оновлення виробничих активів у відповідності до новітніх технологічних стандартів;
- формування нових ринкових ніш для вітчизняних виробників, що дозволить уникнути деструктивного ефекту деіндустріалізації, особливо з урахуванням перспективи вступу країни до ВТО;
- розвиток новітніх виробництв, що забезпечить розширення несировинного сектору, орієнтованого на експорт;
- розширення власної ніші на світовому ринку космічних послуг;
- подальший розвиток двох ведучих інноваційних кластерів - Назарбаєв Університету та Парку інноваційних технологій, що в майбутньому дозволить поступово перейти до низьковуглеводної економіки.

У Стратегії «Казахстан-2050» передбачено і формування нової прагматичної антикризової державної політики розвитку інноваційних досліджень. Її сутність полягає у здійсненні трансферту необхідних для розвитку економіки технологій та навчання вітчизняних спеціалістів щодо сфер їх можливого використання, так як країна на сучасному етапі не зможе продукувати власні новітні технології й інновації у багатьох сферах промислового розвитку. При цьому важливим фактором інноваційного розвитку є активна участь казахстанських вчених у міжнародних науково-дослідницьких проектах, що дає можливість інтегрувати зусилля вітчизняних і зарубіжних вчених по стратегічних інноваційних напрямках, стати учасником глобальної технологічної революції. Головні завдання розвитку антикризової державної політики інноваційних досліджень згідно Стратегії-2050 полягають у:

- всебічній кооперації науки і бізнесу;
- формуванні «дорожньої карти» перспективних національних кластерів;
- втіленні новітніх інструментів і механізмів державно-приватного партнерства;
- проведенні аналізу раніше виданих патентів та зареєстрованих авторських прав на предмет їх можливої комерціалізації.

У цілому Стратегія передбачає зосередження нової антикризової державної соціально-економічної політики на наступних напрямках розвитку:

- створенні Національного фонду для реалізації довгострокових стратегічних проєктів;
- стимулюванні розвитку нової економіки, враховуючи сектора, що сформуються в результаті Третьої індустріальної революції. У майбутньому індустрія Казахстану має потребувати новітні композитні матеріали, які будуть створені саме в країні;
- стимулюванні розвитку транзитного потенціалу у сфері інформаційних технологій. Завдяки цьому к 2030 р. через Казахстан має проходити до 2-3% світових інформаційних потоків, а к 2050 р. ці обсяги повинні подвоїтися;
- заохоченні приватних компаній щодо вкладення інвестицій в дослідження та інновації, які матимуть попит на світовому ринку;
- відходу від практики вибіркової підтримки окремих компаній або галузей та зосередженні на підтримці ефективних або соціально важливих сфер;
- створенні нової системи управління природними ресурсами, які є стратегічною перевагою Казахстану, для забезпечення соціально-економічного зростання, укладання вигідних для країни, масштабних зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних домовленостей. Залучення інвесторів до цієї сфери повинно відбуватися за умов поставки в країну сучасних технологій видобутку та переробки.

Як бачимо зі стратегічних програм соціально-економічного розвитку Казахстану ця транзитивна країна, яка входить до складу СНД, будує антикризову концепцію розвитку на застосуванні прагматичної інноваційно-інвестиційної стратегії.

Антикризова концепція розвитку транзитивних країн, окрім інвестиційної та інноваційної стратегії має включати до себе і стратегію модернізації, яка щільно пов'язана з формуванням засад сталого розвитку та стійкої до кризи економіки країни. Нині констатується повна однодушність вчених і політиків світу щодо необхідності глибокого реформування існуючої моделі соціально-економічного розвитку розвинутих і транзитивних країн та переходу до нової моделі. Її важливими рисами повинні стати: усталеність соціально-економічного розвитку, більш повне врахування та взаємозв'язок економічних, соціальних і екологічних факторів. Отже, майбутня соціально-економічна модель сталого антикризового розвитку країни матиме наступні характерні риси та напрями розвитку:

- пріоритетний розвиток наукоємних, високотехнологічних, обробних, інфраструктурних галузей з мінімальним впливом на навколишнє середовище;
- забезпечення екологічних умов життя населення;
- зменшення забруднення навколишнього середовища;
- зниження питомої ваги сировинного сектору в економіці;
- радикальне підвищення ефективності використання природних ресурсів та їх економія, що відображається у відчутному скороченні затрат природних ресурсів і об'ємів забруднень на одиницю кінцевого результату (зниження показників природоємності).

Для переходу до стійкого розвитку очевидно є необхідність компенсації виснаження природного капіталу за рахунок збільшення інвестицій у людський та фізичний капітали. На практиці це означатиме доцільність суттєвого збільшення інвестицій у розвиток науки, освіти, охорону здоров'я, інноваційний розвиток, створення спеціальних державних інвестиційно-інноваційних фондів. У зв'язку з формуванням нового типу економічного розвитку у світі жваво обговорюється необхідність виробітки нового «зеленого» економічного курсу, контури якого запропоновані в ініціативі Програми ООН по охороні навколишнього середовища (UNEP) (2008 р.)

У період глобальної кризи розвинуті країни активно розробляють антикризові програми, в яких значне місце відведено екологічній компоненті. Так, у США у відповідності з планом Б.Обами виділено більш ніж 50 млрд. дол. на екологізацію економіки. Він передбачає створення новітніх «зелених» та енергозберігаючих технологій, нових робочих місць в перспективних з екологічної точки зору видах діяльності та ін. [2]. У той самий час скандинавські країни здійснюють радикальну реструктуризацію економіки на користь галузей, що виробляють нові екологічно сумісні види технологій, продуктів та послуг. У кризовий період така реструктуризація відбувається за рахунок державної підтримки екологічно передових видів діяльності і мінімальної підтримки традиційних виробництв.

В умовах глобальної системної кризи деякі транзитивні країни (Росія, Україна, Казахстан, Китай) мають змінити експортноорієнтовану модель зростання економіки на нову модель, пов'язану з розвитком внутрішнього споживання та імпортозаміщуючих галузей, перейти на інноваційний тип розвитку, що може стати основою для соціально-економічної модернізації. Даним країнам також варто змінити екстенсивну модель індустріалізації на модель нової індустріалізації, що пов'язана з відновленням та розвитком високотехнологічних галузей. Наприклад в Росії, антикризова концепція будується на необхідності модернізації економіки, відходу від сировинного та переходу на інноваційний тип розвитку. На перехід до нової моделі розвитку зорієнтовані і останні

концептуальні документи, стратегії і Програми Уряду, зокрема, Концепція довгострокового розвитку країни до 2020 року. Для її реалізації необхідно поступово втілювати антикризову інвестиційну стратегію, яка передбачає державну підтримку розвитку високотехнологічного сектору промисловості.

Антикризова стратегія модернізації економіки Росії відповідає пріоритетам концепції людського і сталого розвитку. Інноваційна реструктуризація російської економіки має відбуватися через розвиток людського потенціалу, що дозволить перейти від розвитку, що базується на експлуатації природних ресурсів до розвитку, заснованого на використанні найбільш потужного людського ресурсу - знаннях. Економічні механізми інноваційної економіки через систему податків, кредитів, пільг, створення відповідного інвестиційного клімату і т. ін. стимулюють створення, розповсюдження й використання знань для забезпечення соціально-економічного зростання та «пригнічує» види діяльності, що виснажують природний потенціал і забруднюють навколишнє середовище. Багато з концептуальних напрямів цієї стратегії вже апробовані в розвинутих країнах. Зокрема велику увагу сьгодні приділено стимулюванню розвитку низько вуглеводної економіки.

Світовий досвід останніх років, результати досліджень міжнародних організацій свідчать про економічну і технологічну можливість істотного скорочення споживання природних ресурсів та зменшення забруднень при суттєвому збільшенні випуску товарів та послуг. Наприклад, для Росії питома споживання енергії може бути скорочено у 3-6 разів на основі застосування традиційних, а не новітніх західних технологій при зростанні кінцевих результатів. Це дозволить при існуючому рівні видобутку природних ресурсів за рахунок інноваційної модернізації зекономити великі об'єми сировини та збільшити ВВП країни приблизно у 2 рази. У зв'язку з цим для модернізації дуже важливою є практична реалізація концепції «найкращої існуючої технології», яка широко використовується в провідних країнах, є економічно вигідною та задає жорсткі екологічні ліміти на нові технології. Дана концепція законодавчо затверджена в Законі Російської федерації про охорону навколишнього середовища, прийнятого в 2002 р., але на практиці майже не застосовується.

В рамках антикризової концепції модернізації Росії необхідно прагнути до структурної реструктуризації у напрямку збільшення частки переробного та обробного секторів, які спроможні принести прибуток за рахунок експорту продукції з більш глибоким ступенем переробки первинної природної сировини і більшою добавленою вартістю. За оцінками фахівців, більш глибока переробка сировини забезпечує ріст добавленої вартості в 2-10 разів, у тому числі вартість сирової нафти, переробленої в продукти нафтохімії зростає в 6-10 разів; деревини, що перероблена в будматеріали - в 4-6 разів і т.ін. У кінцевому підсумку за рахунок значної економії сировинних ресурсів усередині країни може збільшитися їх експорт, особливо енергоресурсів при проведенні відповідної політики енергозбереження.

Серед російських економістів існує думка, що в умовах глобальної кризи суттєві інвестиції в модернізацію економіки є неможливими або несвоечасними. Але це призводить до втрати часу, коли провідні економіки світу та Китай вийшли б на новий технологічний рівень, і тим самим ще більш погіршили конкурентні позиції російських виробників.

На прикладі Казахстану та Росії було досліджено особливості таких стратегій державного антикризового менеджменту як інноваційної та модернізаційної.

Разом з тим у забезпеченні виходу економіки з кризового стану і її стабільного розвитку вирішальну роль відіграє науково обґрунтована інвестиційна політика держави. Саме вона визначає реальні джерела, напрями, структуру інвестицій, здійснює раціональні та ефективні заходи щодо виконання загальнодержавних, регіональних та місцевих соціально-економічних і технологічних програм, відтворює процеси на макро- й мікроекономічному рівнях. Водночас держава має створювати сприятливий інвестиційний клімат з метою ширшого залучення, поряд з внутрішніми, іноземних інвесторів на взаємовигідних засадах. Отже, головне завдання державної антикризової інвестиційної стратегії полягає у забезпеченні процесу накопичення для оновлення основного капіталу з метою довгострокового інвестування у реальний сектор економіки. Тобто вона є тим фундаментом, що забезпечує практичне втілення інноваційної та модернізаційної антикризових стратегій. Інвестиційні стратегії країн, що розвиваються та відносяться до трансформаційних розрізняються в залежності від груп, до яких вони відносяться [3]:

1. Країни з доганяючими економіками, які прагнуть наблизитися за рівнем науково-технічного розвитку та ВВП на душу населення до провідних країн світу (Південна Корея, Тайвань, Бразилія, Мексика, Китай, Росія та ін.). Антикризова стратегія цих країн полягає у засвоєнні вже придбаних у розвинутих країн передових технологій і на їх базі розробці власних новітніх технологій, у створенні сучасної системи освіти і науки, суттєвій долі інвестицій відносно ВВП (до 40%). Деякі з них за показниками ВВП на душу населення, якості життя та технологічним розвитком вже перейшли до групи провідних країн світу. Серед них: Японія, Фінляндія, Ірландія, Сінгапур.

2. Країни, що розвиваються (т.з. середньорозвинуті країни), які є постачальниками сировинних та трудових ресурсів на світовий ринок, мають розвинутий індустріальний сектор, відповідний рівень зростання ВВП та якості життя населення, широко застосовують передові технології західних країн, але не претендують на їх самостійну розробку (ЮАР, Чилі, Чехія, Словенія, Угорщина, Естонія та ін.). Глобальна економічна криза змушує їх корегувати власні стратегії у напрямку розвитку інформаційного суспільства, створення власних новітніх технологій нового технологічного укладу.

3. Слаборозвинуті країни з низьким рівнем розвитку людського капіталу і доіндустріальною економікою. Ці країни все більш відстають від розвинутих країн, вони не мають дієвих антикризових концепцій розвитку, а глобальна економічна криза лише погіршує їх становище.

Інвестиційна стратегія є базою для диверсифікації економіки, тобто зміни пріоритетів розвитку галузей економіки що визначають конкурентні переваги країни, відповідно до антикризової концепції.

На сучасному етапі антикризова політика розвинутих країн спрямована на зміну структури економіки на користь менш ресурсоємних, більш екологічно чистих і ефективних виробництв, які входять до нового шостого технологічного укладу. Тому інвестиції у розвиток вказаних виробництв є дуже ефективним антикризовим механізмом та фактором побудови економіки майбутнього, для якої є характерними екологічні та ресурсні обмеження. Ця політика передбачає сприяння активному розвитку енергоефективних та енергозберігаючих технологій виробництв, оновлюючої енергетики, а також енергетичної і транспортної інфраструктури. Цим сегментам економіки виділяється переважна частина коштів, тому що вони мають підвищений інноваційний потенціал та є мультиплікатором у створенні нових робочих місць і добавленої вартості. Інвестиції провідних країн у ці напрями дорівнюють приблизно 430 млрд. дол., що складає біля 15% сукупних витрат на антикризові програми.

Однак вони істотно розрізняються по країнах: в Японії — менше 3%, Великобританії - 7%, тоді як у США — 12%, Німеччині - 13%, Франції - 21%, а у Китаї-38%, Південній Кореї-81% [4-6].

На наш погляд, інвестиційна стратегія є основоположною стратегією державної антикризової концепції, тому що фінансує інші галузі, програми і пріоритети. Вона забезпечує розвиток людського капіталу й інформаційного сектору економіки, втілення новітніх технологій, всебічний розвиток освіти та науки.

Висновки. Отже, Україна при побудові власної антикризової концепції може скористатися успішним досвідом транзитивних та провідних країн щодо втілення стратегій державного антикризового менеджменту: модернізації, диверсифікації, інвестиційної та інноваційної у стратегічному плануванні та управлінні антикризовим розвитком.

Список використаної літератури

- 1 Послание Президента республики Казахстан - лидера нации Н.А.Назарбаева народу Казахстана [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://kazembassy.com.ua/show/3082.html>
2. Бобылев С.Н. Модернизация и экспортно-сырьевая модель экономики [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.alternativy.ru/en/node/1419>
3. Корчагин Ю.А. Инвестиционная стратегия / Ю.А.Корчагин. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. - 316 с.
- 4.Честин И., Иванов Н. Зеленая революция: Оздоровление планеты // Ведомости. 2009. - 11 июня.
5. Фроловская Т. Горе без ума. У чиновников нет идей, как перестроить экономику России // РБК Daily. - 2009. - 1 июля.
6. Lacey S. Developing Renewables with War-Time Urgency [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.renewableenergyworld.com/rea/news/article/2009/07/>.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2014